

Lakamly ýazmak lazymmy? Ýa-da ýazyk?

Category: Ertekiler, Kitapcy, Publisistika, Romanlar, Sözler

написано kitapcy | 23 январа, 2025

Lakamly ýazmak lazymmy? Ýa-da ýazyk? LAKAMLY ÝAZMAK LAZYMMY?
ÝA-DA ÝAZYK?

Megerem, ýeriň ýüzünde lakamsyz adam ýok bolsa gerek. Sebäbi adam dünýä inenden beýläk, oňa ata-enesinden başlap her bir adam diýen ýaly, özüniň şahsy dünýägaraýşyndan we şol adamy kabul edişinden ugur alyp, onuň asylky isminden başga-da, onuň daş-keşp, sypat, häsiýet aýratynlyklaryny has jaýdar aňladýan / açyp görkezýän goşmaça aňlatmany – LAKAMY dakmaga (ýelmämege) ymtylýar (Eger-de kim, türkmen halkynyň at, lakam dakmak edäheti barada biraz gysgajykdan anygrak okap görerin diýse, şu salgyda maglumat bardyr: <http://kitapcy.com/news/2018-12-13-3895>).

Ata-enesi ony (ýagny, adamy) bäbeklikden söýüp, eý görüp “Lopbujam, Moşşym, Hargulagym, Garajürjenim, Ýemşijegim, Pişşim...” diýen ýaly ezizleýji-mähriban lakamjyklary daksa, eýýäm doganlary oňa has dözümliräk daraşýarlar. Tokmak, Ýelken, Çymçyk, Goşakelle, Girdenek, Buratino, Çemçe, Maňka, Hyllyk, Sümük ýaly, edil o diýen ýere sokup barýan kemsidiji bolmasa-da, ata-enäňki bilen deňeşdireniňde sähelçe jigem bolsa mähir-muhabbet garyndysy bolan, ýöne şonda-da üstüňden gülünýändigini mese-mälim görkezýän tahalluslar adama doganlaryndan “serpaý” berilýär.

Soňra garyndaşlar...

Soň synpdaşlar, deň-duşlar...

Soň gullukdaşlar...

Kursdaşlar...

Işdeşler...

Ýoldaşlar...

Garaz, “Ýagşy ýigdiň ady köp bolar” diýleni. Adamyň özi üçin iňňän gysga ýaly bolsa-da, daşyndan seredene birnemejik uzaga

çekýän ömründe, oňa sataşýan hemme “...daşlar”, şol sanda – has takygy “esasanam” – şol “...daşlaryň” “içleri” oňa “tirkäp” ýetişen lakamlaryny “tirkäp” galýarlar. Internet eýýamynyň gaýnap joş urup başlamagy bilen bolsa, her bir adamyň özem özüne “nikneým” diýlip atlandyrylýan manyly-manysyz, ugurly-ugursyz, esasly-esassyz lakam dakynmakda özgelerden kem galman başlady.

Eýsem, özüne lakam dakynmaga we beýlekilere lakam dakmaga bolan höwes, näme üçin adamlara mahsuska?

Meniň pikirimçe, bu höwes, häsiýet gönüden-göni adamyň aňynyň, oýlanyş ukybynyň mazmunyndan gelip çykýar. Çünki, adam özüniň içki dünýäsiniň zerurlyklaryna laýyklykda, öz daşyny gurşaýan dünýäni öz akyl ölçeglerine görä düşnükli etmäge ýykgyň edýär. Şonuň üçinem ol töweregini gurşaýan her bir zady öz kabul edişine görä aňlatmaga çytraşýar. Mysal üçin, tebigatda ajynyň ajydygy adama, diňe ol şol “ajy” diýen aňlatmany oýlap tapyp, şol düşüňjäni şol täze aňlatma bilen aňladandan soň düşnükli boldy. Edil şonuň ýaly, adam hemişe özüniň gatnaşykda durýan islendik hadysasynam, närsesinem, şahsyýetinem (hatda özünem) olaryň häsiýetli aýratynlyklaryna has jaýdar, has laýyk gelýän aňlatma bilen aňlatmaga çalyşýar.

Dünýe üýtgeşsiz däl. Onuň her bir hadysasam belli bir wagtda üýtgäp durýar. Hadysa (şol sanda, närise, zat, häsiýet, adam...) üýtgemese-de, şol zatlary adamyň kabul edişi üýtgeýär. Şeýlelikde, öň belli-külli bir lakam (aňlatma) bilen esasy häsiýetli aýratynlygy kesgitlenen zadyň täzedan has jaýdar “aňladylmak” zerurlygy ýüze çykýar. Şeýdibem, bir ýaşynda kakasy-ejesi üçin “Tokgaja” bolan oglanjyk, iki-üç ýaşynda doganlary üçin “Bazzyk-buzzuk” bolýar. Soň garagolja bolsa deň-duşlary üçin “Maýmyn” bolýar. Ondan soňam onuň lakamlary ýaşyna we hüý-häsiýetine görä üýtgeýär barýar.

Edebiýatda bolsa, lakam bilen çykyş etmek, gadymy döwürlerden bäri şahyrlara-da, ýazyjylara-da mahsus.

Öňem bir patyşa baş wezirine özüniň pylança ýaş toýunyň şanyna kyrk topdan kyrk gezek atmagy buýrupdyr. Şonda wezir patyşanyň bu hökümünü berjaý edip bolmajakdygyny aýdypdyr. Hökümdar: “Näme üçin?” diýip geň galanda, wezir: “Patyşahy-älem, top

atyp bolmazlygyň kyrk sebäbi bar. Iň birinjisem topumyz ýok” diýip jogap beripdir. Şu henekdäki ýaly, bu mahsuslygyň emele gelmeginiňem kyrk bolmasa-da onlarça sebäbi barmyka diýip çaklaýaryn.

Täze başlan şahyryň (ýazyjynyň) döredijiliginden utanmagy;

Dürli sebäplere görä özüniň hakyky adyndan ýazyp bilmezligi;

Hakyky adynyň gülkünç bolup, has “owadan” tahallus (pseudonim) saýlap almaga ymtylmagy;

Öz ýazan zatlaryna “owadan” tahallus bilen ünsi çekjek bolmagy;

Ýazýan (ýaşaýan) halkynyň edebiýat dünýäsindäki ýoň bolan nysaga (moda) eýermegi we ş.m....

Mysal üçin, Gündogarda şahyrlaryň, döredijileriň, alymlaryň hemmesi diýen ýaly tahallus bilen ýazypdyrlar. Enweri, Beýhaky, Nyzamy, Ferdöwsî, Haýýam, Sagdy, Andalyp, Emre, Garajoglan, Wepaýy, Kaşgary, Azady, Şeýdaýy we ş.m..

Eýsem, häzirki döwürde edebi lakam bilen ýazmak gadaganmy ýa-da aýypmy?

Bu soraga ilki bilen kanunyň berýän jogabyny getirsek, ol şu aşakdakylardan ybarat:

2012-nji ýylyň 10-njy ýanwarynda kabul edilen “Awtorlyk hukugy we gatyşyk hukuklar hakynda” Türkmenistanyň Kanunynyň 15-nji maddasynyň 1-nji bölegi, awtora: “eseriň nusgalyklarynda ýa-da ol islendik jemagat peýdalanylanda awtoryň hakyky adynyň ýerine onuň oýlap tapan adyny (lakamyny) görkezmek ýa-da görkezmegi talap etmek ýa-da adyny görkezmekden boýun gaçyrmak (atsyz) (ada bolan hukuk) hukugy”-ny kepillendirýär.

Şonuň ýaly-da, 2017-nji ýylyň 20-nji martynda kabul edilen “Şahsy durmuş barada maglumat we ony goramak hakynda” Türkmenistanyň Kanunynyň 22-nji maddasynda şeýle bellendirýär:

“1. Her bir adamyň öz şahsy maglumatlaryny goramaga hukugy bardyr, olar bellenen tertipde kesgitli maksatlara we subýektiň rugsat bermegi esasynda ýa-da Türkmenistanyň kanunlarynda göz önünde tutulan gaýry esaslar bar bolanda peýdalanylmalydyr.

2. Her bir adamyň özüne degişli bolan şahsy maglumatlara rugsada we olary anyklamaga hukugy bardyr.
3. Şahsy maglumatlar goraga degişlidirler, ol döwlet tarapyndan kepillendirilýär.
4. Şahsy maglumatlaryň ýygnaýmagy we işlenip taýýarlanmagy diňe olaryň goragynyň üpjün edilen halatlarynda amala aşyrylýar.”.

Ýöne, görkezilenler bilen birlikde-de, nähili nik (lakam, tahallus, at-familiýa, awatar we ş.m.) bilen haýsy aragatnaşyk çeşmesinde çykyş edýänem bolsa, adam (raýat, subýekt, ulanyjy we ş.m.), ilkinji nobatda, şu aşakdaky kanuny talaplary berjaý etmäge borçludyr:

2014-nji ýylyň 3-nji maýynda kabul edilen “Maglumat we ony goramak hakynda” Türkmenistanyň Kanunynyň 9-njy maddasy:

1. Türkmenistanda maglumatyň ýaýradylmagy Türkmenistanyň kanunçylygynda bellenen talaplary berjaý etmek bilen erkin amala aşyrylýar.
2. Köpçülikleýin habar beriş serişdelerini ulanmazdan ýaýradylýan maglumat, oňa eýelik ediji ýa-da maglumaty ýaýradýan beýleki şahs barada hakykata laýyk gelýän maglumatlary şol şahsy barabar etmek (identifikasiýa) üçin ýeterlik görnüşde we göwrümde özünde jemlemelidir.
3. Maglumaty ýaýratmak üçin maglumaty alyjyny kesgitlemäge mümkinçilik berýän serişdeler, şol sanda poçta ýollanmalary we elektron habarlary peýdalanylanda, maglumaty ýaýradyjy şahs maglumaty alyjyny şeýle maglumatdan ýüz döndermegiň mümkinçiligi bilen üpjün etmäge borçludyr.
4. Maglumaty bermek maglumat alyşmasyna gatnaşýan şahslaryň ylalaşygy boýunça bellenen tertipde amala aşyrylýar.
5. Maglumatyň hökmany ýaýradylmagynyň ýa-da berilmeginiň halatlary we şertleri, şol sanda resminamalaryň hökmany nusgalarynyň berilmegi Türkmenistanyň kanunçylygy bilen bellenýär.
6. Urşy wagyz etmäge, milli, teniniň reňki boýunça, jynsy ýa-da dini ýigrenji, agzalalygy we duşmançylygy öjükdirmäge

gönükdirilen maglumaty, şeýle hem ýaýradylandygy üçin Türkmenistanyň kanunçylygynda jogapkärçilik göz önünde tutulan beýleki maglumaty ýaýratmak gadagan edilýär.

“Dile geldi bile geldi”, eger-de kim-de-kim Türkmenistanyň kanunçylyk namalaryny has anyk öwrenmek isleýän bolsa, gerekli namalary şu salgydan görüp biler:
<https://minjust.gov.tm/mcenter-single>.

Edebiýat äleminde bolsa, ýazyjy-şahyrlaryň lakamlarynyň olaryň hakyky adyndan has uzak ýaşap, hatda aglaba köpçüligiň olaryň asylky adyny undup, diňe tahalluslary boýunça tanaýan ýagdaýlaryny näçe diýseň mysal getirmek bolar:

1. Mark Twen – Semýuel Lenghorn Klemens özüniň bu tahallusyny deňizde ýüzüş ýoluny kesgitleýjilik (nawigasiýa – lat. Navigo – gämide ýüzüp barýaryn) hünärinde ulanylýan adalgalardan düzendigini aýdar ekeni. Onuň bu tahallusyny nawigasiýa adalgasyndan adaty dile “terjime” etseň, onda “Mark Twen” diýmek “Goşa bellik” diýmegi aňladýar ekeni. Bu adalga bilen nawigasiýa hünärinde gämileriň howpsuz geçmegi üçin zerur bolan iň ýalpak ýeriň belligini aňladylýar ekeni.

2. Kir Bulyçýow – Öz fantastiki eserleri üçin Igor Wsewolodowiç Možeýko öz aýalynyň “Kira” diýen adyndan we ejesiniň gyz familiýasyndan düzülen tahallusy ulanypdyr. Munuň esasy sebäbem ol ilkinji eserleri ýazyp başlanda, Gündogary öwreniş institutynda Birmanyň taryhy boýunça ylmy işgär bolup işläp, ýazyjylygy üçin işinden kowlaryn öýdüp howatyr edýär ekeni. Ýazyjylygynyň tersine onuň hemme ylmy işleri onuň hakyky öz ady bilen neşir edilipdir.

3. Žorž Sand – Amandina Awrora Lýusil Dýupeniň bu tahallusy onuň ýazyjylyga ilki başlan döwürleri fransuz belletristi (nepis sözçi ýazyjy) Žýul Sando bilen awtordaşlyk etmeginiň netijesinde döräpdir. Bu tahallusyň döremeginiň ikinji – esasy sebäbi bolsa, şol döwürler jemgyýetde zenanlaryň ýazyjylyk bilen meşgullanmagy ýazgarylýan pişe hasaplanypdyr. Onsoň bu

ýazyjy zenan hem özüniň bu ýagdaýa garşylygyny beýan etmek üçin erkek adamyň adyny özüne edebi lakam hökmünde alypdyr.

4. Aleksandr Grin – Dünýä edebiýatyndaky, esasanam rus edebiýatyndaky iň bir romantiki eserleriň biriniň awtory bolan Aleksandr Stepanowiç Grinewskiý dürli ýyllarda köp sanly tahalluslary ulanyp ýazanam bolsa, onuň diňe şu edebi lakamy asyrlarda galypdyr.

5. Jorj Oruel – Erik Artur Bler öz ýakyn garyndaşlary bilen öňem bulam-bujar gatnaşyklaryny has-da bulaşdyrmazlyk üçin özüne şu edebi lakamy almaga mejbur bolupdyr. Onuň bu tahallusynyň “Jorj” ady Angliýanyň howandary hasaplanýan ýagşyzadanyň adyndan, familiýasy bolsa ýazyjynyň çagalykda oýnan derýajygynyň adyndan alnypdyr.

6. Korneý Çukowskiý – Nikolaý Korneýçukow binika doglan çaga bolandygy üçin özüniň juda agyr geçen çagalygyny ýadynda-da saklamazlyk üçin, ýazyjylyga başlanyndan soňra tahallus alypdyr. Soň bolsa hatda pasportynam çalşyp, özüniň edebi lakamyny resmi at-familiýasyna öwürükdir.

7. Andre Morua – Meşhur fransuz ýazyjysy Emil Salomon Wilgelm Erzog bolsa uzagyndan öz tahallusyny bilen şeýlebir öwrenişip gidipdir welin, ol ahyrynda hakyky adyny kanunda bellenen tertipde üýtgedip, resmi Andre Morua öwürülipdir.

8. O.Genri – Uilýam Sidni Porter, adaty dermanhana işgäri, hut şu tahallus bilen özüniň ilkinji eserlerini neşir etdirip başlapdyr. Ol meşhur bolandan soň ondan bu edebi lakamy nädip döredendigini soranlarynda, ol özüniň “Genri” adyny, haýsydyr bir ady ýadynda galmadyk gazetden täzelikleri okap durka, tötänden gözüne ilip, alandygyny, “O” harpynyň bolsa “Oliwiýer” diýen ady aňladýandygyny gürrüň berer ekeni.

9. Ann we Serž Golon – Simon Şanžýo we onuň ýanyoldaşy Wsewolod Golubinow Anželika barada dünýä meşhur başdan geçirmeler hem-de söýgi romanlar toplumynyň awtorlary.

10. Boris Akunin – Grigoriý Şalwowiç Çartişwili özüniň hakyky

at-familiýasyny diňe ýaponistika we edebiýatşynaslyk boýunça ylmy işlerini neşir etdirende ulanýar. Onuň aňtawçy Fandorin baradaky meşhur romanlarynyň hemmesi bolsa diňe şu tahallus bilen neşir edildi. Bu edebi lakamdan başga-da ýazyjy Anatoliý Brusnikin, Anna Borisowa diýen tahalluslarda eserler ýazýar we çap etdirýär.

11. Lýuis Kerrol – Çarlz Latuij Dojon, diňe bir ýazyjy däl-de, matematik, fotograf, logik, oýlap tapyjy bolupdyr. Şol döwürlerde jemgyýetde kabul edilen dessurlara laýyklykda, onuň ýazan ýeňles manyly çagalar üçin ertekilerini onuň özüniň hakyky ady bilen neşir etdirmegi düýbünden mümkin diýlip hasaplanmandyr. Şonuň üçinem ol özüniň Çarlz Latuij diýen adyny ilki latynça terjime edip, “Karolýus Lýudowikus” diýen görnüşe geçiripdir. Haçan-da bu latynça at iňlisçe aýdylanda bolsa ol “Kerrol Lýuis” diýen görnüşde eşidilipdir. Şondan soňam ýazyjy bu tahallusyň sözleriniň ýerini çalşyp, ony “Lýuis Kerrol” diýen görnüşe getiripdir.

12. Anna Ahmatowa – Anna Andreýewna Gorenko, rus şahyrasy, öz üniň meşhur tahallusynyň ýüze çykmagy üçin tatar hany Ahmet handan neslini alyp gaýdýan enesine minnetdar bolmaly. Çünki, şahyranyň özüniň ýazgylaryna görä, onuň kakasy gyzynyň goşgy ýazýandygyny eşidenden soňra oňa: “Meniň adymy masgara etme!” diýip käýinipdir. Şonda on ýedi ýaşly Anna: “Maňa seniň adyň gerek däl!” diýip, gatyrganyp, enesiniň familiýasyny özüne edebi lakam edip alypdyr.

Mysal getirilen ýazyjy-şahyrlardan başga-da, dünýä edebiýatynda-da, adamzat durmuşynyň beýleki ugurlarynda-da ummasyz köp lakamlar (tahalluslar, nikler, şertli atlar we ş.m.) giňden ulanylýar.

Şonuň üçinem, meniň şahsy pikirimçe, bu makalanyň adynda goýlan: **“Lakamly ýazmak lazymmy? Ýa-da ýazyk?”** diýen sowallara her kim öz şahsy dünýägaraýşyna laýyklykda jogap bermelimikä diýýärim.

Esasy zat, lakam ulanmagy kanun gadagan etmeýär. Diňe, beýlekileriň mertebesini kemsidiji sözleri ulanyp we/ýa-da

islendik şahsyň erk-islegine garşy kimdir birine lakam dakmak gadagan. Beýle hereket kanun boýunça jogapkärçiligiň ýüze çykmagyna-da getirýär, adaty ynsan gatnaşyklarynyňam çäginde çykýar, umumy ykrar edilen ahlak, özüňi alyp baryş kadalarynam gödek bozýar.

Elbetde, biziň hemmämizem, çig süýt emen adam. Gaharlanýan ýerlerimizem bolýar, öte geçýän ýa-da bärden gaýdýan ýerlerimizem. Ýöne, esasy zat, özgeler bilen gatnaşyk edenimizde Türkmenistanyň Konstitusiyasynda berkidilen şu aşakdaky konstitusion-hukuk kadalaryny elmydama aňymyzda saklasak dogry bolarmyka diýýäris:

“Hukuklaryň we azatlyklaryň amala aşyrylmagy beýleki adamlaryň hukuklaryny we azatlyklaryny, şeýle hem ahlak kadalaryny, kanunyň talaplaryny, jemgyýetçilik tertibini bozmaly däldir, milli howpsuzlyga zyýan ýetirmeli däldir (Türkmenistanyň Konstitusiyasynyň 30-njy maddasy)”.

Postskriptum deregine ýene-de bir zady belläýin, lakam, köp atlylyk meselesinde Keremli Allatagalanyň hem 99 gözəl adynyň ynsanyýete mälimdigini unutmaly dälmikä diýýäris. Publisistika